

MAXTUMQULI – OLTIN SILSILA VAKILI

Oqbutayev Botir Xaydarovich

Termiz davlat universiteti o'qituvchisi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.11910403>

Annotatsiya. Ushbu maqolada yetuk adabiyotshunos, navoiyshunos va tasavvuvshunos olim filologiya fanlari doktori, professor Najmiddin Komilovning Sharq va G'arb adabiyoti va madaniyatining dunyo tamadduni taraqqiyotidagi ulkan ulushlarini xolis, ilmiy asosda o'rganish, baho berish hamda buyuk Sharq donishmand shoir lari qatorida ulug' turkman shoiri Maxtumquli hayoti va ijodi hamda o'zbek va turkman xalqlari adabiyoti va madaniyatining mushtarak jihatlarining yorqin ifodasi Maxtumquli - oltin silsila vakili ekanligi, shuningdek, Xiva adabiy muhiti, madrasalari haqida so'z boradi. Maqolada Maxtumquli ijodining umuminsoniy mazmun mohiyati, shoir she'riyatining qat-qatiga singdirilgan Qur'on va Hadislar mazmuni, xalq og'zaki ijodi va Ahmad Yassaviy uslubi an'nalarini davom ettirish, o'zbek va turkman xalqlari adabiy aloqalari misolida o'rganilgan hamda Maxtumquli-Firog'iy ijodiga doir adabiy manbalar hamda ijodkorlarning asarlari tahlilga tortilgan.

Kalit so'zlar: Dunyo tamadduni, Sharq va G'arb adabiyoti va madaniyati, yevropamarkazchilik, qiyosiy adabiyotshunoslik (komparavistika), tarjimashunoslik, navoiyshunoslik, Gomer, Aristotel, Suqrot, J.Bokachcho, V.Shekspir, Dante, N.G. Chernishevskiy hamda A. Beruniy, Ibn Sino, Al-Farg'oniy, J. Rumi, Umar Xayyom, Hofiz Sheroziy, Fariduddin Attor, Alisher Navoiy, Z.M.Bobur, Maxtumquli, Xiva adabiy muhiti, Sherg'oziy madrasasi, haqo'ylik, Maxtumquli - oltin silsila vakili, mumtoz adabiyotda Qur'on va Hadislar MAVZUSI, Sharq ma'naviyati.

MAKHTUMKULI IS A REPRESENTATIVE OF THE GOLDEN CHAIN

Abstract. This article talks about the life and work of the great Turkmen poet Makhtumquli and the great Turkmen poet Makhtumquli and the bright expression of the common aspects of the literature and culture of the Uzbek and Turkmen peoples, as well as the representative of the Makhtumquli - Golden silsila, as well as the literary environment and madrasas of Khiva. The article explores the essence of the Universal content of Makhtumkuli's work, the content of the Qur'an and Hadiths embedded in the narrative of the poet's poetry, the continuation of the traditions of folk oral creativity and Ahmad Yassavi style, the example of literary contacts of Uzbek and Turkmen peoples, and the literary sources and works of the creators of Makhtumkuli-Firogi were analyzed.

Keywords: World studies, literature and culture of the East and West, Europeanism, Comparative Literary Studies(comparavistics), interpreting, genealogy, homer, Aristotle,

Socrates, J.Bokachcho, V.Shakespeare, Dante, N.G. Chernyshevsky, a. Beruniy, Ibn Sina, Al-Farghani, J. Rumi, Umar Khayyam, Hafiz Sherozi, Fariduddin Attor, Alisher Navoi, Z.M.Babur, Makhtumquli, Khiva literary environment, Sherghazi madrasa, truthfulness, Makhtumquli - representative of the Golden range, theme of the Quran and hadiths in classical literature, Eastern spirituality.

МАХТУМКУЛИ – ПРЕДСТАВИТЕЛЬ ЗОЛОТОЙ ЦЕПИ.

***Аннотация.** В этой статье дается объективное, научно обоснованное исследование и оценка огромного вклада зрелого литературоведа, навоийца и мыслителя доктора филологических наук, профессора Нажмиддина Камилова в мировое развитие литературы и культуры Востока и Запада, а также жизнь и творчество великого туркменского поэта Махтумкули, а также узбекских и зарубежных поэтов. и общих аспектов литературы и культуры туркменских народов яркое выражение говорит о том, что Махтумкули - представитель золотого хребта, а также о литературной среде, медресе Хивы. В статье изучена общечеловеческая сущность творчества Махтумкули, содержание Корана и хадисов, заложенных в поэзии поэта, продолжение традиций устного народного творчества и стиля Ахмада Яссави, литературные связи узбекского и туркменского народов, а также проанализированы литературные источники и произведения Махтумкули-фараги.*

***Ключевые слова:** Мировая цивилизация, литература и культура Востока и Запада, европоцентризм, сравнительное литературоведение(компаративистика), переводоведение, науковедение, Гомер, Аристотель, Сократ, Дж.Боккаччо, В.Шекспир, Данте, Н.Г. Чернышевского и А. Беруни, Ибн Сина, Аль-Фергани, Дж. Руми, Омар Хайям, Хафиз Ширази, Фаридуудин Аттор, Алишер Навои, З.М.Бабур, Махтумкули, литературная среда Хивы, медресе Шергазы, праведность, Махтумкули - представитель золотого века, тема Корана и хадисов в классической литературе, духовность Востока.*

Zahmatkash olim, filologiya fanlari doktori, professor Najmiddin Komilovning boy ilmiy meros - Sharq va Garb xalqlari adabiyotining o'ziga xos xususiyatlari, o'zaro adabiy aloqalari, qiyosiy adabiyotshunoslik (komparativistika), tasavvuf adabiyoti va navoiyshunoslik hamda tarjimashunoslikning eng dolzarb mavzulariga bag'ishlanganligi bilan ahamiyatlidir. Ayniqsa, olimning ko'pmingyillik insoniyat tamadduni(sivilizatsiya)da Sharq va G'arb xalqlari adabiyotining o'ziga xos munosib o'rni, ulushi haqidagi xolis, ilmiy asosga ega tarixiy-falsafiy,

axloqiy-badiiy va mantiqiy mushohada, dalillar va xulosalari dunyo olimlari tomonidan ham e'tirof etilmoqda.

Ma'lumki, ko'p vaqtlar dunyo ilm-fanida, jumladan, jahon adabiyotshunosligida ham yevropamarkazchilik(yevropatsentrizm)ning biryoqlama qarashlari hukmronlik qildi va uning salbiy oqibatlari, afsuski, bugungi kunda ham, jahon ilm-fani hamda ijtimoiy hayotning u yoki bu sohalarida bo'y ko'rsatadi. Professor N.Komilov yevropamarkazchilikning dunyo madaniyati faqat Garb xalqlari madaniyati negizida vujudga kelgan degan biryoqlama qarashlarini tanqid qilarkan, o'zbek va jahon adabiyotshunosligi, Sharq va G'arb madaniyatlari tadqiqiga oid ilmiy izlanishlaridagi teran tafakkur, keng dunyoqarash va mantiqiy xulosalari bilan Sharq madaniyatining dunyo tamaddunidagi ulkan ulushini ilmiy asoslab berdi. Olim o'z tadqiqotlarida bashariyat istiqboli, xalqlar do'stligi, millatlararo totuvlik, adolat, hurfikrlilik, samimiyat, rostgo'ylik, vatanparvarlik, halollik va hayo, odob, ilmsevarlik kabi umuminsoniy g'oyalarni madh etgan Sharq va Garb xalqlari adabiyoti va madaniyatining zabardast vakillari Gomer, Aristotel, Suqrot, J.Bokachcho, V.Shekspir, Dante, N.G. Chernishevskiy hamda A. Beruniy, Ibn Sino, Al-Farg'oniy, J.Rumi, Umar Xayyom, Hofiz Sheroziy, Fariduddin Attor, Alisher Navoiy, Z.M.Bobur, Maxtumquli va M.Ogahiy kabi mutafakkir ijodkorlarning asarlarini qiyosiy o'rgandi. Olimning bu boradagi ilmiy izlanishlari ulug' adabiyotshunos va jadidshunos olim filologiya fanlari doktori, professor

B.Qosimovning "Asllik" sarlavhali so'zboshisi bilan "Tafakkur karvonlari" nomi bilan nashr etilgan. [1,B-280]

Ko'rinadiki, Najmiddin Komilovning ilmiy tadqiqotlari Sharq va G'arb, o'zbek va fors – tojik hamda o'zbek va qardosh turkiy xalqlar tarixi, madaniyati, san'ati, dini, ma'naviyati va adabiyotining o'ziga xos xususiyatlari hamda ularning o'zaro adabiy aloqalari haqida. Jumladan, serqirra olim Najmiddin Komilov jahon adabiyotining ulug' ijodkorlari qatorida taniqli turkman mutafakkir shoiri Maxtumquli hayoti va ijodini ham chuqur o'rgangan. Ustozning 2008-yil mamlakatimizda Maxtumquli Firog'iy tavalludining 275 yilligi munosabati bilan "O'zbekiston" nashriyotida turkman tilidan A.Jumayev va J.Zulpiyevlar tarjimalari asosida Turkmanistonning O'zbekistondagi elchixonasii tomonidan chop etilgan "Saylanma"ga yozgan "Xalq yodindan ayrilma" nomli so'zboshisi mazmun mohiyati fikrimiz isbotidir. [2,B-408] Olim fikricha, turkiy tildagi she'riyat boy va rang barang bo'lib, qadimgi bitiklardan to keying davr shoirlari ijodida ham olam- olam o'lmas g'oyalar, hayot hikmati, qalb nidolari va navolari, avlodlarning dunyoqarashi, his-tuyg'usi, kurash va orzulari donishmand shoirlarimizning bebaho asarlarida hayratlanarli tafakkur teranligi va badiiy yuksakligi bilan, bugungi kunda ham, ongu shuurimizni yoritib turadi. Ustoz turkiy xalqlar adabiyotining uzoq tarixiga nazar tashlab, O'rxun-Enasoy

bitigtoshlari va Yusuf Xos Hojib, A.Yugnakiy, A.Yassaviy, S.Boqirg'oniy, Lutfiy, A. Navoiy, Bobur, Mashrab, Ogahiy, Amiriy va boshqa o'nlab zabardast shoirlarimiz qatorini "oltin silsila" deb ataydi va unda Maxtumquli Firog'iyning muhim o'rnini "Ana shu oltin silsilada atoqli turkman shoiri Maxtumqulining alohida o'rni bor. Maxtumquli(1733-1791) otashin lirik shoir, o'z xalqining ardoqli kuychisi, ayni vaqtda u o'zbek shoiri ham. Chunki, uning she'rlari o'zi tirikligidayoq butun turkiy xalqlar, jumladan, o'zbek xalqi orasida tarqalib, kuylanib kelinadi." – deya ta'kidlaydi. [3,B-3]

Ustoz ushbu so'zboshida Maxtumqulining Gurgon daryosi bo'yidagi Hojigavshan qishlog'ida mashhur turkman shoiri Davlatmamad Ozodiy xonadonida tug'ilib, dastlabki ta'lim-tarbiyani otasidan, so'ngra Niyozsiddiq mulla qo'lida, shuningdek, Buxoro va Xiva madrasalarida tahsil olgani haqida so'zlar ekan, haqgo'y va jasoratli ota Davlatmamad Ozodiyning ardoqli o'zbek va turkman shoiri Maxtumquli-Firog'iy dunyoqarashi, axloqi, ijodiy kamolotidagi ulkan ahamiyatini dunyoga ko'plab daholarni yetishtirib bergan Sharq donishmandligi va yuksak ma'naviyatining bir namunasi sifatida faxr ila bayon etadi "Maxtumquli devonida otasiga bag'ishlangan bir nechta sher'lar bor. Ularda o'g'ilning padari buzrukvoriga muhabbati, ota-og'il orasidagi ichki ruhiy bog'lanish o'z ifodasini topgan. Maxtumquli otasining an'alarini davom ettirdi, uning haqgo'yiligi, g'oyaviy jasoratidan o'rnak oldi." [4,B-3-4]

N. Komilov Maxtumquli ijodining takomilida mumtoz adabiyot va Xorazmda azal-azaldan o'zbek-turkman xalq og'zaki ijodi adabiy an'analari asosida yaratilgan "Oshiq G'arib va Shohsanam", "Go'ro'g'li", "Sayyodxon-Hamro" kabi turkiy-o'g'uziy dostonlar mavzu, ohangi hamda turkiy adabiyotning ulug' so'fiy shoiri Ahmad Yassaviy dunyoqarashi, ijodi va uslubining ta'sirini ta'kidlaydi va bu fikrni shoirning "Kunlarim" nomli she'ri mazmuni va uslubi ham tasdiqlaydi:

To'qqiz oy yotmishman onam qornida,
Ko'z ochib, dunyoga tushgan kunlarim.
Tetapoya bo'ldim onam qo'lida,
Ilk bor kulsam, onam quchgan kunlarim.
Birimda bilmadim yaxshi-yomonni,
Ikkimda tanidim ota-onamni.
Uch yoshimda tangri berdi zabonni,
To'rt yoshimda tosh otishgan kunlarim.
Qirqimda quyilib kosam to'lmisham,
Ellikda qo'limga tasbeh olmisham.
Oltmishimda pirga murid bo'lmisham,

Payg'ambar yoshin yashagan kunlarim. [5,B-153-154]

Olim Maxtumqulining Xivadagi Sherg'oziyxon madrasasidagi tahsilini alohida urg'ulaydi. Uning nazarida, Maxtumquli Sherg'oziyxon madrasasida tahsil olgan yillari ko'plab ijodkorlar, ilm ahli bilan do'stlashadi, turkiy va forsiy adabiyot namoyandalarining asarlarini o'qiydi, arab va fors tilini puxta o'rganadi, Qur'onni yod oladi. Shu asnoda, shoir ijodi Qur'on ma'nolaridan ko'p ta'sirlanadi va islomiy qissalar mazmuni, dinu-diyonat, imon-e'tiqodning butunligi, riyosiz taqvo g'oyalari bilan sug'oriladi. Yoshligini, madrasada tahsil ko'rgan yillarini Maxtumquli zavq bilan eslar ekan, bu to'g'rida "Xush qol, go'zal "Sherg'oz" nomli she'r ham bitgan:

Makon aylab, uch yil yedim tuzingni,
Ketar bo'ldim, xush qol, go'zal "Sherg'oz!"
O'tkardim qishingni, bahor yozingni,
Ketar bo'ldim, xush qol, go'zal "Sherg'oz!"
Tanib - bildim endi oqni -qorani,
Do'st, raqib, qardoshim, haqni, yoronni.
O'qidim, xatm etdim kitob - "Qur'on"ni,
Ketar bo'ldim, xush qol, go'zal "Sherg'oz!"
Maxtumquli, tashlab ko'ngil qafasin,
Siyladi pirini, mulla, so'fisini.
Hargiz unutmaman tillo qopusin,
Ketar bo'ldim, xush qol, go'zal "Sherg'oz!" [6,B-80-81]

Ayon bo'ladiki, Maxtumquli dunyoqarashi, ijodi takomilida Buxorodagi Ko'kaldosh hamda Xiva adabiy muhitining yirik ta'lim markazlaridan biri bo'lgan Sherg'oziyxon madrasasi muhim o'rin tutgan. Sherg'oziyxon Xiva xoni bo'lib, madrasa uning nomi bilan atalgan, XVIII asrda, 1715-1727-yillarda Xivada hukmronlik qilgan, o'sha paytda Mari, Tajen, Axal, Bolqon, Etrek va Gurgonda yashovchi turkmanlar ham Xiva xonligi tarkibida bo'lgan. [7,B-17-18]

Shuni ham alohida aytish mumkinki, Burhoniddin Sivosiy, Davlatmamad Ozodiy, Nurmuhammad Andalib kabi ko'plab turkman shoirlari ham Markaziy Osiyoning eng yirik madaniy markazlaridan bo'lgan Buxoro va Xiva madrasalarida tahsil olishgan. [8,B-405-406]

Xullas, ustoz Najmiddin Komilovning Maxtumquli hayoti va ijodi haqidagi qarashlari - o'zining yuksak axloqiy-falsafiy fikrlarga, go'zal badiiy - estetik mushohadalarga boyligi, ravon uslubi bilan o'qirmanning e'tiborini tortarkan, shoir she'riyatining hikmatlarga to'la mazmuniga bo'lgan muhabbatini yanada oshiradi.

REFERENCES

1. Komilov N. "Tafakkur karvonlari".-T.:, "Ma'naviyat", 1999-yil, B-280.
2. Komilov N. "Maxtumquli- Firogiy "Saylanma"sigaga so'zboshi".-T.:, "O'zbekiston", 2008-yil, B-408.
3. Komilov N. "Maxtumquli-Firogiy "Saylanma"sigaga so'zboshi".-T.:, "O'zbekiston", 2008-yil, B-3.
4. Komilov N. "Maxtumquli-Firogiy "Saylanma"sigaga so'zboshi". -T.:, "O'zbekiston", 2008-yil, B-3-4.
5. Maxtumquli . "Tanlangan asarlar". -T.:, "O'zbekiston", 1976-yil, B-153-154.
6. Maxtumquli F. "Saylanma". -T.:, "O'zbekiston", 2008-yil, B-80-81.
7. Туркмен эдебиятын тарыхы. II том, XVIII асыр эдебияты, "Ылым". Ашгабат-1976. B-17-18
8. Ulug'ov A. "Jahon adabiyoti".darslik. -T.:, "Muharrir nashriyoti", 2021-yil, B-405-406.